

usûl

İslam Araştırmaları

Islamic Researches / بحوث إسلامية

Sayı: 8, Temmuz-Aralık 2007

İslâm İnançında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler

*Ferruh KAHRAMAN**

The Concept of Sin in Islamic Theology

This article is composed of three parts. At the introduction the concept of sin and it's several meanings are analysed. It's also investigated that what other religions say about sin. At the first part, having given general information about sin in Islamic Theology, we concentrated on sin in the context of Holy Quran's writings. And then, we focus on writings of Sunnah and Commentaries. At the second part, the information about sin in accordance with Islamic Theology is given. It's also given general information about the views of Müslim sects on sin, about major sin (kabîre) and minor sin (sağîre) are mentioned. Because Islamic Theology gives prime importance to the notion of sin in context of "belief" and "disbelief" (mü'min-kafir). In the third section, the factors leading the person included or excluded to commit sin are dealt with. In the last section confession ways are dealt with according to Islamic faith.

Key Words: İslamic creed, sin, major sin, minor sin.

Anahtar Kelimeler: İslâm inancı, Günah, büyük günah, küçük günah.

İktibas / Citation: Ferruh Kahraman, "İslâm İnançında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler", *Usûl*, 8 (2007/2), 139 - 168.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm'de ahsen-i takvim üzere, Tekvînde Tanrı benzeyişinde yaratıldığı bildirilen insan, iyi ve güzeli arzuladığı, dert, sıkıntı ve meşakkatlerden kaçındığı halde neden hata ve olumsuzluklara düşüp günah işleyebiliyor? İnsanı günaha sevkeden olgu nedir? Günah ilk önce ne zaman işlenmiştir? Ve bu günahın kişiye ve nesline herhangi bir tesiri olmuş mudur? Bir insanın günah işlemeyen hayatını sürdürebilmesi mümkün

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Bilim Dalı doktora öğrencisi.

müdü? vb. sorular tarih boyunca insanlar tarafından hep sorgulanmış ve bunlara cevaplar aranmıştır.

Geçmişten günümüze yaşanmış bütün dinlere bakıldığında günahla ilgili geniş bir terminoloji ve literatürün olduğu görülmektedir. Bütün dinler günah anlayışında, kutsala karşı işlenmesi, ilâhî emirlerin ihlali, beşerî ve tabii düzenin bozulması konusunda ortak görüşe sahiptirler. Ancak günahın tanımı, kaynağı, çeşitleri ve insan üzerindeki etkileri konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Yahûdilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet gibi semâvî dinlerde ilk günah, insanlığın atası Hz. Âdem tarafından işlenmiştir. Ancak bu dinler, ortak inancın mahiyeti konusunda birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Yahûdilikte Tanrı sûretinde ve mükemmel bir şekilde yaratıldığı bildirilen insan, ilk günahı işleyerek Aden cennetindeki yerini kaybetmiş, mevcut sıkıntılı ve meşakkatli dünya hayatına maruz kalmıştır. Hz. Âdem, günah işlemesiyle, nesline kötü örnek olmuş ve onun nesli günah işlemeye meyilli hale gelmiştir.¹

Hıristiyanlıkta ise Hz. Âdem'in işlediği ilk günah sadece kendisini etkilememiş bunun yanında atası olduğu bütün insanlığı da derinden etkisi altına almıştır. Bu etki, Tanrı oğlu Mesih'in çarmıhta can vermesine kadar devam etmiştir. Bu inanışa göre, Hz. İsa'nın yaptığı bu fedakarlık sayesinde insanlık, Hz. Âdem'in işlediği aslı günahattan temizlenmiş ve insanlığın kurtuluşu sağlanmıştır.²

İslâmiyet de kendisinden önceki ilâhî dinler gibi Hz. Âdem'in işlediği ilk günahı kabul etmiş fakat bu günahın ezeli bir planın parçası olduğunu, daha sonra ise Hz. Âdem'in tövbesi sebebiyle affedildiğini kabul etmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse İslâm'a göre insan tabiatı gereği günah işlemeye meyilli olup onun günah işlemesi an meselesidir. Ancak bu günah ferdi olup sadece kişinin kendisini bağlamaktadır.

Günah ile doğrudan alakalı literatür; Hâfız (Şemseddin) Zehebî'nin *Kitâbü'l-Kebâir*'i, Heytemî'nin, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir*'i, Ebu'l-

¹ Tekvin 2/16, 17.

² S. J. Mc Kenna, "Pelagius and Pelagianism", *New Catholic Encyclopedia*, The Catholic University of America, Washington 2003, XI, 58-60; Harman, "agm", XIV, 281; Kılıç, *age*, s., 89.

Berekât es-Sivâsî'nin, *Şerhu risâleti's-sağâir ve'l-kebâir li İbn Nuceym*'i³, Cihat Tunç'un, "Kalam İlminde Büyük Günah Meselesi" adlı makalesi, Yaşar Nuri Öztürk'ün *İslâm'da Büyük Günahlar*, Sadık Kılıç'ın, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Adil Bebek'in *Mâtürîdî'de Günah Problemi*, Ferruh Kahraman'ın *İslâm Kelâmı ve Hıristiyan Teolojisine Göre Günah* adlı kitapları ile Bebek'in *DİA*'ya yazmış olduğu "Günah" ve "Kebîre" maddelerinden oluşmaktadır.

I. İSLÂM İNANCINDA GÜNAH

Günah, kutsal ve tabiat üstü varlıklarla alakalı dinî bir kavramdır. Beşerî düzen ve kanunların çiğnenmesi suç kabul edilirken, kutsal ve tabiat üstü varlıklara karşı işlenen hata ve aşırılıklar günah olarak isimlendirilmektedir.⁴ Günah, tarihin her döneminde ve bütün dinlerde bulunmakla beraber; günahın mahiyeti, kısaca belirtildiği üzere, dinlerin ulûhiyet mefhumuna ve insanların bu ulûhiyetle olan irtibatlarına göre değişmektedir.⁵

Farsça bir kelime olan ve suç anlamına gelen "günah"ın etimolojisi, kutsala karşı işlenen hata, kusur ve aşırılıkları karşılayan dinî bir kavrama işaret eder. Günahın Arapça'da birçok karşılığı olmakla birlikte "zenb", "vizr", "hûb", "isyan", "hıyânet" ve "ism" kelimeleri Türk dilindeki günahla yakın anlamda kullanılmaktadır.⁶ "Zenb", kök itibarıyla bazı canlıların kuyruğu, herhangi bir şeyde geri kalanlar ve düşkün olanlar, "vizr" kelimesi dağda bir sığınak ve yük anlamına gelirken⁷ daha sonra günah anlamında kullanılmışlardır,⁸ Kur'ân'da bir defa geçen "hûb" kelimesi günah,⁹ "isyan", itaatten çıkmak ve itaat etmemek,¹⁰ "hıyânet" ahit ve emanetlere gereken hassasiyeti göstermemek¹¹, "ism" ise insanı hayır ve sevaptan alıkoyan,

³ Bu eseri Ahmet Nedim Serinsu tahkik etmiş, Süleyman Akkuş da *Büyük ve Küçük Günahlar* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir.

⁴ Ömer Faruk Harman, "Günah", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 278.

⁵ Harman, "agm", XIV, 279.

⁶ Adil Bebek, "Günah", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 282.

⁷ Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut h.502, s., 181.

⁸ el-İsfehânî, *age*, s., 521.

⁹ en-Nisâ 4/ 2.

¹⁰ el-İsfehânî, *age*, s., 337.

¹¹ el-İsfehânî, *age*, s., 163.

mani olan fiiller anlamlarında kullanılırken¹² bütün bunlar daha sonra günaha isim olmuşlardır. Yine günah anlamında “seyyie”, “münker”, “fisk”, “şıkak”, “habis”, “şekavet”, “cürm” ve “rics” kelimeleri de kullanılmaktadır.¹³

Kur’ân-ı Kerim’de günahı değişik açılardan ele alan bir çok kelime bulunmaktadır. En başta günah, Allah’a karşı işlenen çok büyük cinayet¹⁴ ondan sonra da kişinin ferdi ve ictimâî hayatını derinden yaralayan bir olay olarak sunulmaktadır.¹⁵ İyi akıbetin yani dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıran sevabın karşısı olarak kullanılan günah, Allah’ın emirlerinin yerine getirilmemesi ve nehiyelerinin irtikab edilmesi, bazen kulun çevresine karşı bazen de kendi haklarına karşı işlediği zulümler şeklinde de ifade edilmektedir. Günah ferdin kendi fitratının bozulmasına sebep olduğu gibi, toplumların yoldan çıkması ve onların helak olmasına da sebep olmaktadır. Yine günah, ahlâkî ve ictimâî boyutu bakımından kulun haddini bilmemesi, toplumların kötülükte aşırıya gitmeleri ve en sonunda da Allah’ı inkar edip yeryüzünde bozgunculuğun hüküm sürmesi manalarına gelmektedir.

Diğer yandan İslâm’ın sunumunda günah, derûni ve kalbî bir yapıdan kaynaklanır. Günahın derûni ve kalbî bir hal oluşuna dair Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde pekçok deliller vardır. Mesela, Kur’ân-ı Kerim’in sunduğu günah, kalbî yani insanın şuur fonksiyonuna katılan, duygularında belli bir yeri işgal eden insanî bir vakıa olarak ele alınır. Bu cümleden olarak günah için *ebâ*¹⁶, (kaçındı) *enkere*¹⁷, (inkar etti) *teammede*¹⁸, (kasteddi) *sağâ*¹⁹, (meyletti) *kasa*²⁰, (kalbin katılaştı) *râne*, *râbe*²¹, (kalpleri şek ve şüphe

¹² el-İsfehâni, *age*, s., 10-11..

¹³ Geniş bilgi için bak. Yaşar Nuri Öztürk, *İslâmda Büyük Günahlar*, Hürriyet Ofset, İstanbul 1991, 22-50.

¹⁴ Lukmân 31/ 13.

¹⁵ el-Bakara 2/ 217.

¹⁶ el-Bakara 2/ 24, 282; 15/ 31; el-İsrâ 17/ 89-99; Tâhâ 20/ 56, 116; el-Furkân 25/ 50.

¹⁷ Yûsuf 12/ 58; en-Nahl 16/ 22.

¹⁸ en-Nisâ 4/ 93; el-Mâide 5/ 95; Yûsuf 12/ 58.

¹⁹ el-En’âm 6/ 13; el-Mülk 66/ 4.

²⁰ el-Bakara 2/ 74; el-Mâide 5/ 13; el-En’am 6/ 43; el-Hacc 22/ 53; ez-Zümer 39/ 22; el-Hadîd 57/ 16.

²¹ et-Tevbe 9/ 45, 110; el-Hadîd 57/ 14.

içerisinde oldu) *merâ*²² (tereddüt etti) ve *zebzebe*²³ (bocaladı) kavramları kullanılmıştır.

Bir hadiste ise “Resulullah’a iyilik ve günahıtan sorulduğunda şöyle buyurmuşlardır: İyilik, ahlâkın güzel olması, günah ise, kalbi tırmalayıp insanların da muttali olmasından hoşlanmadığın şeydir.”²⁴ Bir başka hadis’te ise Resulullah Vâbisa’ya hitaben: “İyilik ve günahıtan sormaya gelmiş-tin değil mi? Vâbisa “evet,” der. Resulullah parmaklarını bir araya toplar, onlarla göğsüne üç defa vurur ve şöyle der: Nefsine danış, kalbine danış ey Vâbisa! İyilik, nefsinin kendisine ısındığı ve kalbinin itminan duyduğu; günah ise nefsini tırmalayan ve göğsünde tereddüte yol açan şeydir”.²⁵

Bu ve benzer hadislerden anlaşıldığı üzere günah, kalbe ızdırap veren, gönlü daraltan bir şeydir. Diğer bir ifadeyle günah kişinin başkalarının bilmesini istemediği şeydir. Yapılan fiil insanî değerlere yakışmadığı, insanın saygınlık ve değerini düşürdüğü için kişi bunun başkaları tarafından bilinmesini istememektedir. Günahın iman ile bağlantısı ise, “Kişi kötülük yapar da bu ona rahatsızlık verirse işte o, mümindir”²⁶ hadisinde çok belîğ bir şekilde ifade edilmiştir. Çünkü imanda Allah’a inandıktan sonra bunun gereklerini de yerine getirmeyi istemektedir. Kişi günah işlemekle Allah’ın emir ve nehiyelerini ihlal ettiği için kendi içerisinde bir tutarsızlık ve çelişkiye düşmekte bu da onun ruh, kalp ve gönül dünyasını olumsuz etkilemektedir.

İslâm’da günah ve hata birbirinden ayrılmıştır. Bir kişinin bu kötü fiilleri, istek, irade ve arzu sonucu şuurlu olarak işlemesi günah, kişinin şuuru, inancı ve arzusu olmadan istemeyerek yapması da hata olarak isimlendirilmektedir. Hata, ya yetersiz bilgiden ya da yapılan yanlış bir seçimden kaynaklanmaktadır. Bundan hareketle her günah hatadır fakat her hata günah değildir denilebilir. Onun için Kur’ân-ı Kerîm’de hata ile günah ayrı ayrı ele alınmıştır. Mesela, Ahzâb suresinin (33) 5. âyetinde yanlışlıkla

²² el-Bakara 2/ 147; Âli İmrân 3/ 60; Hûd 11/ 17, 109.

²³ en-Nisâ 4/ 143.

²⁴ Müslim, Birr, 5; Tirmizî, “Zühd,” 52; Ahmed b. Hanbel, IV,182, 227; V, 251, 252, 256.

²⁵ Dârimi, Buyû, 2.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 12.

yapılmış kötü bir fiilin günah olmayacağı ifade edilir.²⁷ Diğer yandan Kur’ân’da kişinin doğru olduğunu zannederek yemin etmesinden ve yanlış yere adam öldürmesinden mesul tutulmayacağı bildirilmektedir.²⁸ Kur’ân-ı Kerîm’de sehiv ve hatanın zıddı ise “teammud” dür. Teammud, niyetle kastetmek, bir şeye azmetmek demektir. Yani, günah bilinçli ve şuurulu bir şekilde işlenen bir davranıştır.²⁹ Bu konuda Hz. Peygamber’in, “Herkes niyet ettiği vardır; unutanın ve hata yapanın ise niyeti yoktur”³⁰ hadisi Kur’ân-ı Kerîm’i tefsir ve teyit eder. Bir başka hadiste ise Hz. Peygamber, “Muhakkak ki Allah ümmetimin hatasından, unutmamasından ve yapmaya zorlandıkları günahları bağışlamıştır”³¹ buyurmuştur.

İslâm’da günahın tanımı, çeşitleri ve kişiyi dinden çıkarıp çıkarmayacağı konularında Kelâmda çok büyük tartışmalar olmuştur. Ve bu konuda neredeyse bütün Kelâm fırkaları kendi doktrinlerini oluşturmuşlardır. Kelâmcılar tarafından günah meselesi daha çok kebâir-sağâir ve mü’min-kafir bağlamında ele alındığı için bu çalışmanın günah çeşitleri de bu minval üzerinden olacaktır.

II. GÜNAH ÇEŞİTLERİ

1. Kebîre (Büyük Günah)

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, günahların büyük ve küçük olmak üzere tartışılması Kur’ân-ı Kerîm’in ifadelerinden kaynaklanmaktadır. Şûrâ suresinde, “Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelendikleri zaman bağışlayanlardır”³² buyurulmaktadır. Bir başka âyette ise, “Onlar ufak tefek kusurların dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir”³³ şeklinde günahın büyüklüğü ve ufak tefek kusurlardan bahsedilmiştir. İslâm kelâmcıları işte bu ayetlerden yola çıkarak günahın büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayırmışlar.

²⁷ Bir başka ayette de hata her ne kadar günah olmasa da Allah Kur’ân-ı Kerîm’de kullarından hata ile yapılan bir suçtan bile af dilenmesini emretmektedir. Bak. el-Bakara 2/ 286.

²⁸ Âli İmrân 2/ 225;.

²⁹ en-Nisâ 4/ 93

³⁰ Buhârî, “Bed-u’l -vahy,” 1.

³¹ İbn Mâce, “Talâk,” 16.

³² eş-Şûrâ 42/ 37.

³³ en-Necm 53/ 32.

Mütekellimler mezkur âyetlerde geçen “kebâir”, “kebâira’l-ism”, “fahiş” (ç.fevâhiş) ve “zünüb” kelimelerinin büyük günahlara; “seyyie” (ç.seyyiât), “lemem” gibi kelimelerin de küçük günahlara işaret ettiğini belirtmişlerdir.³⁴ Yine konuyla alakalı olarak Nisâ suresinde, “*Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında günahları dilediği kimseler için bağışlar. Allah’a ortak koşan, kuşkusuz, derin bir sapıklığa düşmüştür*”³⁵ âyetinde, sadece şirk büyük günah olarak belirtilmiştir.³⁶ Fakat Cemel Vak’ası ve Siffin Savaşı gibi olaylarda müminlerin birbirleri ile savaşmaları ve bunun sonucunda öldüren ile öldürülenin ahirette durumlarının ne olacağı gibi konular üzerinde büyük tartışmalar meydana gelmiş, bu münakaşalar büyük günahın bir mi birden fazla mı olduğu tartışmasını gündeme getirmiş ve İslâm tarihinde bu konu hakkında geniş bir literatür oluşmuştur.

Sözlükte “kibr, kiber” kökünden türeyen “kebîre”; “büyüklenmek, büyük günah işlemek,³⁷ “maddî veya mânevî bakımdan büyük olmak”³⁸ anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda “Büyük günah” manasında kullanılan “kebîre”nin, farklı tanımlarının ortak noktaları dikkate alındığında; “dinen yasaklandığı konusunda kesin delil bulunan ve hakkında dünyevî ve uhrevî ceza öngörülen davranışlar bütünü” şeklinde tanımlanabilir.³⁹ Bunun dışında kalan kötü davranışlara ise sağîre (küçük günah) denir. Ancak ısrarla işlenen küçük günahların büyük günahlara dönüşeceği telakkisi de genelde kabul görmüştür.⁴⁰

Hâfız Zehebî (ö.748/1348)’ye göre kebâir; onu işleyen hakkında vaîd varid olan ve haddi (dayak, kısas vb...) gerektiren dinî yasaklamalardır.⁴¹ Bir başka tanımda ise, haram olduğu hakkında nass varid olan, Allah’ın nehyettiklerini işleme, kendi zatındaki illetten dolayı yasak ve haram olan

³⁴ Mâtürîdî, *age*, s., 468, 469; Adil Bebek, *age*, s., 90,100

³⁵ en-Nisâ 4/ 116.

³⁶ en-Nisâ 4/ 116.

³⁷ İbn Manzûr, *age*, V, 125-131.

³⁸ el-İsfehânî, *age*, s., 420-423; Adil Bebek, “Kebîre”, *DİA*, İstanbul 2002, XXV, 163.

³⁹ el-İsfehânî, *age*, s., 420-423; Bebek, “agm”, XXV, 163.

⁴⁰ el-İsfehânî, *age*, s., 420-423; Bebek, “agm”, XXV, 163.

⁴¹ Zehebî, Hâfız, *Kitâbü’l-Kebâir*, Dâru’t-Türas, Medine 1986, s., 18,19.

şeyler (Kur'an'da ölü eti, hıncır, yetim malını yemek, savaş meydanından kaçmak vb...) olarak tarif edilmektedir.⁴²

İslam kaynaklarında kebâirin sayısı konusunda kesin bir rakam verilmemiştir. Kur'an-ı Kerim'de, "Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını başışlamaz. Bunun dışında günahları dilediği kimseler için başışlar"⁴³ âyeti ile bir tane olduğuna imada bulunulurken, bir başka âyette, "Eğer siz yasaklan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız"⁴⁴ ifadesiyle günahın sayısının birden fazla olduğuna işaret edilmiştir. Birden fazla olduğu ifade edilen bu günahların neler olduğu konusunda, âyetlerde net bir ifade bulamayan mütekelimler, hadislere müracaat etmişlerdir. Kaynak olarak gösterilen hadislerden biri Abdullah b. Mesud'dan (ö.32/652) şu şekilde nakledilmiştir: "Adamın biri bir zaman Resule sordu; Yâ Resulallah! Allah katında en büyük günah nedir? Nebi cevap verdi: "Seni yaratandan başkasına kulluk etmen". Adam yine sordu: "Sonra?" Hz. Peygamber cevap verdi: "Yiyeceğine ortak olur korkusuyla çocuğunu öldürmen." Adam yine sordu: "Peki sonra?" Nebi şunu dedi: "Komşunun karısı ile cima etmen"⁴⁵ şeklinde üç⁴⁶; bir başka hadiste "şirk, büyü, haksız yere katl, yetim malı yemek, tefecilik, savaş meydanından kaçmak, masum kadına iftira"⁴⁷ şeklinde yedi olarak sayılmıştır.

İbn Mesud kebâirin dört, Abdullah b. Ömer (ö.73/692) yedi, Abdullah b. Amr (ö.63/683) da bu yedi büyük günaha ana-babaya itaatsizlik ve Mescid-i Harâm yasaklarını ihlal etmeyi de ekleyerek dokuz tane olduğunu söylemiştir.⁴⁸ Hâfız (Şemseddin) Zehebî (ö.748/1348) ve İsmail Hakkı Bursevî ise (ö.1137/1725) büyük günahların yetmiş tane olduğunu söyle-

⁴² Heytemî, *ez-Zevâcir an iktirâfi'l-kebâir*, (çev. Ahmet Serdaroğlu, Lütfi Şentürk), Kayıhan Yayınları, İstanbul 1986, s., 3-6. Cihat Tunç, "Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi", *Ankara ÜİFD*, Ankara 1978, XXIII, 325-342.

⁴³ en-Nisâ 4/116

⁴⁴ en-Nisâ 4/31

⁴⁵ Müslim, "İman," 141.

⁴⁶ Yine bununla bağlantılı olarak başka bir hadiste de Şirk, Ana-babaya itaatsizlik ve yalan yere şahitlik olmak üzere üç büyük günah zikredilmiştir. Bak. Buhârî, "Edeb" 6; Müslim, "İman," 38; Tirmîzî "Tefsîr" 5.

⁴⁷ Buhârî, "Vesâyâ" 23; Müslim, "İman," 144; Ebû Dâvûd "Vesâyâ" 10.

⁴⁸ Ebû Dâvûd "Vesâyâ" 10; Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınları, Konya 1984, s., 325.

mişler ve görüşlerini İbn Abbas'a dayandırmışlardır. Zehebî, eserinde şirkten başlayarak günah sayısını yetmişe kadar çıkarmıştır. Büyük ve Küçük Günahlarla ilgili müstakil bir eser üzerine şerh yazan es-Sivasî, onlarca büyük ve küçük günahların olduğunu ifade ederken⁴⁹ İbn Hacer el-Heytemî (ö.974/1567) de değişik başlıklar altında dört yüz atmış yedi büyük günah saymıştır.⁵⁰

Ebû Hanîfe (ö.150/767) 'ye göreyse, en büyük günah küfürdür. Bunun dışında kalan diğer tüm günahları aralarında derecelendirmeye tabi tutmuştur. Mesela harama bakmakla adam öldürme, günah bağlamında eşit değildir.⁵¹ Bir insan Allah ve Resulünü ve onlardan geleni kalp ile tasdik, dil ile ikrar ettikten sonra zina, hırsızlık, zulüm, içki gibi Allah'ın nehyettiklerini ve namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekat vermek gibi Allah'ın emrettiklerini inkar etmediği; işlediği haramı helal saymadığı sürece hiç kimsenin küfrüne hükmedilmeyeceğini; böyle bir kişinin ancak günahkar bir mümin sayılacağını belirtmiştir.⁵² Bu görüşünden dolayı Ebû Hanîfe Mürciî olarak isimlendirilmiştir.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/936) ise, Ebû Hanîfe çizgisinde kalarak “zina, hırsızlık, içki gibi bir günahı işleyeni tekfir etmeyiz ancak bu haramı, helal kabul edip dinin esaslarıyla oynuyorsa o zaman tekfir ederiz” demiştir.⁵³ Günah işleyen kimsenin “el-menzile beyne'l-menziyeteyn” hükmünde olamayacağını, katl fiilini işleyene katil, fıskı işleyene de fasık denildiği gibi, iman edip de günah işlese de iman eden kimseye mümin denileceğini söylemiştir.⁵⁴

Mâtürîdî (ö.333/944) de günahların küçük ve büyük olarak ayrılması gerektiğini söylemiştir.⁵⁵ Allah ve Resulü tarafından dünyada cezası ve

⁴⁹ Bak. Ebu'l-Berekât es-Sivasî, *Büyük ve Küçük Günahlar*, (çev. Süleyman Akkuş), Gündem Ofset Matbaacılık, Adapazarı 2009, s., 28-140.

⁵⁰ Heytemî, *age*, s., 2-10.

⁵¹ Ebû Hanîfe, *İmâm-ı Âzam'ın Beş Eseri*, (çev. Mustafa Öz), Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, s., 22; Bebek, *age*, s., 165-167.

⁵² Ebû Hanîfe, *age*, s., 16-17.

⁵³ Bkz. Fahreddîn er-Râzî, *el-Muhassal*, (çev. Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s., 244.

⁵⁴ Eş'arî, *el-Lumâ fi'r-red alâ ehli'z-zeyğî ve'l-bid'â*, el-Hey'etü'l-âmmе li'ş-şuûn, Kahire 1975, s., 75.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehlî's-sünne*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 2004, IV, 610, 611; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, (çev. Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara 2003, s., 468.

ahirette azabı bildirilmemiş olan ve Kur'ân-ı Kerîm'de "lemem"⁵⁶ kelimesiyle ifade edilen günahları, küçük günahlar olarak tarif etmiş, nakli olarak Allah ve Resulünün cezasını ve azabını bildirmiş olduğu, akli olarak da çok çirkin ve olumsuzluk anlamı çağrıştıran işler olan "kebîre" ve "fâhişe"yi de büyük günahlar olarak tanımlamıştır. Gereçesini nakli olarak Allah ve Rasulünün cezasını ve azabını bildirmiş olması, akli olarak da çok çirkin ve olumsuzluk anlamını çağrıştıran işler olması olarak gösterir. Nisâ suresi 116. âyetinde bildirildiği üzere, küfür ve şirk dışındaki bütün günahları, bunlara nazaran izafî olarak küçük günah kabul etmiştir.⁵⁷

Günahkarın cezalandırılıp cezalandırılmayacağı konusunda ise Mâtürîdî, küfürde Allah'ın rahmetinden ümidi kesme olduğu için, kâfirin ebedî cehennemle azaplandırılacağını bildirmiştir. Diğer büyük ve küçük günahların hepsinde ise, kişinin Allah'ı tasdik etmesi ve Allah'tan affedilmeyi ummasıyla, kişiyi iman dairesinden çıkarmadığına ve akibetinin ebedî cehennem olmadığına işaret etmiştir.⁵⁸ Büyük günah işleyen bir kimse tövbe etmemiş, dünyevî bir ceza görmemiş, af ve mağfirette bulunmamış ise onun cehennemde cezasını çektikten sonra cennete gidebileceğini de belirtmiştir.⁵⁹ Çünkü Mâtürîdî küfür ve şirk dışındaki büyük günahlarda imanın sürdüğünü/devam ettiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Büyük günahları işleyenlerin dinden çıkmayacağını, böyle olursa imanlı tek bir kişinin bile kalmayacağını, insanın fitraten nisyanla malul olduğunu, başta enbiya, ulema, asfiya, ve evliya olmak üzere yeryüzünde gelmiş geçmiş bütün insanların da hatalarının olduğuna dikkat çekmiştir.⁶¹

Yine büyük bir kelâm alimi olan Sâbûnî (ö.580/1184), İslâm alimlerinin küçük ve büyük günah tariflerini verdikten sonra, Mâtürîdî'nin izlediği yolu takip etmiş, sevaplarda olduğu gibi günahlarda da büyük küçük ayrımının bulunduğunu⁶² ve izafî olduğunu, en büyük günahın küfür olduğunu, bundan daha büyük günahın olmadığını söylemiştir. Bunun dışında-

⁵⁶ eş-Şûrâ 42/ 37; en-Necm 53/ 32.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 502, 503; Bebek, *age*, s., 148-150.

⁵⁸ Mâtürîdî, *age*, s., 432.

⁵⁹ Bebek, *age*, s., 104.

⁶⁰ Mâtürîdî, *age*, s., 432,433.

⁶¹ Mâtürîdî, *age*, s., 424, 425; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, I, 502, 503.

⁶² el-Kehf 18/ 49.

ki günahları küçük kabul etmiş, buna delil olarak da Nisâ Suresin 48. ve 116. âyetlerini göstermiştir. Kebâir'in çoğul sigasında söylenmesini de hitap edilen insanların çoğul olmasından kaynaklandığını belirtmiştir.⁶³

Sâbûnî, küfür ve şirk sahibinin affedilmesinin aklen mümkün olmadığını, “İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir”⁶⁴ ve “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükafatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez”⁶⁵ âyetlerinde belirtildiği üzere, küfür ve şirk sahibinin affedilmesinin Allah’ın hikmetine ters düştüğünü, diğer günahların ise affedilebileceğini söylemiştir. Çünkü kâfir, kendi günahının yerinde ve doğru olduğuna inanır ve zaten bu nedenle af ve mağfiret dilemez. Böyle kişilerin affı caiz olmayıp, devamlı bir azabı gerektirir, çünkü küfür, devamlı bir inanış halidir⁶⁶ demıştır.

İmam Muhammed Pezdevî (ö. 493/1099) de büyük günah işleyenler hakkında kelâm ekollerinin görüşlerini belirttikten sonra bunların izahını yapmış ve Matürîdî kelâm ekolünün görüşlerinin isabetli olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

İslâm dini üzerine yaptığı araştırmalarla meşhur olan Japon âlimi Izutsu da, kebîreyi Nisâ suresi 116. âyetiyle paralel olarak değerlendirmeye çalışmış, konuyu “sadece şirk mi büyük günah, bunun dışında büyük günahlar da var mı?” sorularıyla ele almış ve İslâm kelâm ekollerinin ortaya koyduğu değişik görüşleri irdelemiştir.⁶⁸

1.1 İslâm Kelâmında Kebîre Tartışmaları

Kendilerinin Hz. Ali (ö.40/661) ve Hz. Muaviye’ye (ö.60/680) tabi olmadıklarını ve bunların dışında müstakil bir gurup olduklarını söyleyen

⁶³ Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, (çev. Bekir Topaloğlu) Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2000, s.,166,167.

⁶⁴ er-Rahmân 55/ 60.

⁶⁵ eş-Şûrâ 42/ 40.

⁶⁶ Sâbûnî, *age*, s.,166,167.

⁶⁷ Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, (çev. Şerafettin Gölcük), İstanbul 1980, s., 187- 202. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Dağıtım, Konya 2001, s., 134-138, Saim Kılavuz, *İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s., 70.

⁶⁸ İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, (çev. Salahaddin Ayaz), Pınar Yayınları 2000, s., 49.

Hâricîler, Sıffin savaşında anlaşmazlıkların sadece Kur'an'la giderilmesini, onun hakem kabul edilmesini istemişler, bunu kabul etmeyen herkesin kâfir olduğunu iddia etmişlerdir. Önceleri siyasî bir gurup olan Hâricîler, günahla ilgili bu kelâmî görüşlerinden dolayı İtikâdî bir mezhebe dönüşmüşlerdir. Hakem olayındaki tahkim meselesini şirkle bağlantılı olarak ele alan Hâricîler, Hz. Ali ve Hz. Muaviye'ye tabi olanların hepsinin dinden çıktığını ve kâfir olduğunu iddia etmişlerdir. Aslında Hâricîlerin böyle davranmalarının esas sebebi; onların imanı hakikatı, bilmek ve amel etmek şeklinde tanımlamalarından kaynaklanmıştır.⁶⁹ Büyük günah işlemeyi dinden çıkmak olarak yorumlayan Hâricîler, bu bağlamda Hz. Osman, Hz. Ali, Talha (ö.36/665), Zübeyr (ö.73/692), ve Hz. Aişe'yi (ö.59/678) de tekfir etmişlerdir.⁷⁰

Hâricî düşüncesinde “iman” kavramından ziyade “küfür” ve “kâfir” kavramları üzerinde durulmuştur. Bununla bağlantılı olarak farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁷¹ Hâricîlerin büyük günah işleyenleri kâfir olarak kabul ettiği görüşü çok yaygın⁷² olmasına rağmen, Hâricî Necdet (ö.73/692), “işlediği günah, kebîre de olsa, sağîre de olsa onda ısrar eden müşrik, büyük günah işleyip onda ısrar etmeyen ise müslümandır⁷³ görüşünü benimsemiştir. İbâdiye'nin bir kısmı ise günaha ısrar etmeyi “küfür”, ısrar edeni de “kâfir” olarak isimlendirmişlerdir.⁷⁴ Havâric fırkalarından Acâridiye'ye göre de; Allah'ı bilmemek, namazı terketmek küfür kabul edilmiştir.⁷⁵

Yine Hâricîler, küçük büyük her günah, haksız yere alınan bir hardal tanesi yahut başka birini memnun etmek için söylenen bir yalanın bile Allah'a karşı şirk olduğunu, bu eylemleri yapan her kişinin de kâfir, müşrik olup ebediyen cehennemde kalacağını söylemişler, ancak Bedir savaşına

⁶⁹ Eş'arî, *Makâlât*, (neş. Helmut Ritter), Wiesbaden, 1980, s., 86, 87; Bağdâdî, *el-Fark Beyn'el-Fırâk*, Mektebetü'l- asriyye, Beyrut, 1990, s., 73; Şehristânî, *el Mîlel ve'n-nihal*, (thk. Emir Ali Mehna- Ali Hasan), Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 2001, I, 132, 133.

⁷⁰ Şehristânî, *age*, I, 140; Fahreddîn er-Râzî, *İtikâdatü fırâk-ı müslimîn ve'l-müşrikîn*, Mektebetü'l-külliyati'l-Ezher, Kahire, 1978, s.,51; Topaloğlu, *Kelam İlmi*, s., 272.

⁷¹ Mâtürîdî, *age*, s., 417-430; İzutsu, *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, Pınar Yay., İstanbul, 2000, s., 21.

⁷² Bağdâdî, *age*, s., 73, 74; Şehristânî, *age*, I,133; Eş'arî, *age*, s.,86, 87.

⁷³ Eş'arî, *age*, s., 86, 87, 90-92; Bağdâdî *age*, s., 89; Şehristânî, *age*, I, 142, 143.

⁷⁴ Eş'arî, *age*, s., 102, 103-108; Mâtürîdî, *age*, s., 421-423.

⁷⁵ Eş'arî, *age*, s.,100, 101; Bağdâdî, *age*, s., 93, 94.

katılmış böyle birisinin cennete gidebileceğini ifade etmişlerdir.⁷⁶ Sufriyye'ye işlendiğinde haddi gerektiren bir günahı işleyen kişi dinden çıkarır fakat küfre sokmaz, haddi gerektirmeyen bir günah ise küfre sokar⁷⁷ görüşünü benimsemişlerdir.

Mâtürîdî, Hâricîlerin Kur'ân-ı Kerîm'deki birtakım âyetleri delil göstererek, "büyük küçük ayırt etmeden günah işleyen herkesin ebedî cehennemlik olduğu" görüşünü, bazı peygamberlerin de zellelerinin olduğunu hatırlatarak eleştirmiştir. Hâricîlerin küçük günahları işleyenleri kâfir ve müşrik olarak nitelendirilmelerinin havf ve reca arasındaki dengiyi bozduğunu ve böylece insanın Allah'ın rahmetinden ve O'nun affediciliğinden ümit kestiğini söyleyerek tenkit etmiştir.⁷⁸

Mu'tezile ekolü, "kebîre" nin tanımında Mâtürîdî, Eş'arî ve Hâricî ekolünden farklı bir yorum getirmiş, kebîreyi, günahkarın günahının sevabından fazla olması; sağîreyi de sevabının günahından çok olması şeklinde tanımlanmışlardır.⁷⁹ Kebâir ve kebâiri işleyenler hakkında Mu'tezile, küfürün mahiyetini, insanın ebedî cezaya çarptırılması ve ebedî olarak cehennemde kalmasını intaç veren hal, şeklinde tarif etmişlerdir.⁸⁰ Günahı, böylece büyük ve küçük günah olarak tasnif etmişler,⁸¹ nasıl bilineceği konusunda değişik görüşler serdetmişlerdir. Mu'tezile ekolünün iki dev şahsiyeti Kâdî Abdulcebbar (ö.414/1025) ve Ali el-Cübbâi (ö.333/916), günahın büyük veya küçük oluşunun naklen bilineceğini savunurken, yine Mu'tezilî, Ebu Haşim (ö.321/933) ise aklen bilinebileceğini söylemiştir.⁸²

Kitâbü't-Tevhîd'inde Mu'tezile'nin görüşleri hakkında geniş bilgi veren Mâtürîdî, Mu'tezile'nin Hâricîler gibi imanı amellerle irtibatlandırıldığını onlardan farklı olarak büyük günah işleyenlere küfür vasfını vermediklerini belirtmiş ve kebîre işleyenlere fâsık dediklerini ifade etmiştir. Ancak

⁷⁶ İbn Hazm, *el-Faslü fi'l-milel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*, Dâru'l-kütübü'l-İslâmiyye, Beyrut 1999, III, 127.

⁷⁷ İbn Hazm, *age*, III, 126; Bağdâdî, *age*, s., 91; Şehristânî, *age*, I, 159, Eş'arî, *age*, s., 101.

⁷⁸ Mâtürîdî, *age*, 424, 425; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebssiratü'l-edille*, DİB Yay., Ankara 1990, II, 421-430.

⁷⁹ Kâdî Abdulcebbar, *age*, s., 632; Muhammed Ebû Zehra, *İslamda İtikadî, Siyasî ve Fıkhi Mezhepler*, (çev. Sıbğatullah Kaya), Şura Yayınları, İstanbul 1993, s., 135-164.

⁸⁰ Kâdî Abdulcebbar, *Muğni, Vezâretü's-Sekâfe*, Kahire 1962-1969, XIV, 301.

⁸¹ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, (nşr. Abdülkerim Osman), Kahire 1966, s., 632.

⁸² Kâdî Abdulcebbar, *age*, s., 632.

Mâtürîdi, Nûr suresi (24) 31. ve Tahrîm suresi (66) 8. âyetlerini delil göstererek, Mu'tezile'nin büyük günah işleyenlerin "fâsık" olduğuna dair görüşüne mukabil, imanın devam ettiğini ispatlamaya çalışmıştır.⁸³

Mu'tezile'nin öncülerinden Kâdî Abdulcebbar, Allah'ın büyük ve küçük şeklinde günahları bir tasnife tabi tutmasının uygun olmadığını, eğer böyle olsaydı insanların küçük diyerek, bir takım günahları işlemekte beis göreceklerini belirtmiştir.⁸⁴

Eş'arî ise *Makâlât*'ında Mu'tezile'ye nisbet edilen büyük küçük günah tanımını onların beş esasına dayandırarak yapmış bunu ve "Mu'tezile'ye göre hakkında va'd olan her itaatsizlik büyük günah, va'di olmayan itaatsizlikler ise küçük günahdır" şeklinde ifade etmiştir.⁸⁵

Mu'tezile alimleri "günah işleyen kimseler cehennemde ebedî olarak kalacaktır" görüşünde mutabık kalırlarken Mâtürîdî, Mutezilîler'in bu görüşleriyle Allah'ın rahmetini nehyettiklerini belirtmiş ve bu konudaki görüşlerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. "*Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkar edenler, işte onlar rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır*"⁸⁶ ve "*Kim, kendisine doğru yol besbelli olduktan sonra peygambere karşı çıkar, müminlerin yolundan başkasına uyarsa, onu yöneldiği yolda bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir varış yeridir!*"⁸⁷ âyetleriyle kendi düşüncesini delillendirmişlerdir.⁸⁸

Mürcie mezhebi büyük günah işleyen hakkındaki hükmün ahirette belli olacağını düşünmüşler ve son kararın Allah'a ait olduğunu bildirmişlerdir. Mürcie, nasıl ki taatler kafire bir fayda vermiyorsa masiyetlerde imana zarar vermez demişlerdir.⁸⁹

⁸³ Mâtürîdî, *age*, s., 428-432; Bağdâdî, *age*, s., 117-121; Topaloğlu, *Kelam İlmi*, s., 297.

⁸⁴ Kâdî Abdulcebbar, *Muğnî*, XIV, 336.

⁸⁵ Eş'arî, *age*, s., 270, 271; Bakillânî, *Kitâbü't-Temhîd*, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, Beyrut 1987, s., 284-294

⁸⁶ el-Ankebût 29/ 23.

⁸⁷ en-Nisâ 4/ 115.

⁸⁸ Eş'arî, *age*, s., 272, 274; Mâtürîdî, *age*, s., 433-436; Ali Arslan Aydın, *İslam İnançları ve felsefesi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 1964, s.,144; Osman Aydın, "Mu'tezile Ekolü, Teşekkülü, İlkeleri, ve İslâm Düşüncesine Katkıları," *Marife*, III, 2003, s., 27-54.

⁸⁹ Bağdâdî *age*, s., 202; Şehristânî, *age*, I, 162.

Mürcie alimleri bu tartışmalar bağlamında, “amel imandan bir cüz müdür, değil midir” savlarıyla en tartışmalı konulardan birini ortaya atmışlardır. Mürcie'nin ilklerinden olan Cehm b. Safvan (ö. 128/745), amelin tümünün anlamsız olduğunu, asıl olanın niyet ve düşünce olduğunu söylemiştir.⁹⁰ Mürcie'nin diğer bir kolu olan Kerrâmîlere göre ise iman, dil ile söylemek yahut yapmaktır. Bunun dışında hiçbir şey imanın teşkil edici bir ögesi olamaz. Kişi açıkça küfür beyanında bulunsa, hatta putlara tapsa ve Ehl-i kitap'tan olsa bile, kalben sağlam bir iç itikada sahipse, mümindir.⁹¹

Mürcie'nin Yûnusiyye, Gassâniyye ve Sevbâniyye kolları, imanı, Allah ve Resulünü bilmek, bunun yanında bunları dil ile ikrar etmek ve kalp ile benimsemek, Allah ve Rasulüne benzemeye çalışmak, onlara tazimde bulunmak ve amel etmek şeklinde tanımlanmış, imanın azalıp artmayacağını iddia etmişlerdir.⁹² Mürcie'nin önde gelenlerinden Bîşr el-Merîsî (ö. 218/732) ise, imanın “kalp ve lisan ile tasdikten ibâret olduğunu, küfrün ise inkar etmek, güneş, ay ve put gibi şeylere tapmak” olduğunu söylemiştir.⁹³ Yine Mürcie'den Muhammed b. Şebib (ö.319/931) ve onun yolundan gidenler ise imanı, Allah'ın bir ve benzersiz olduğunu, Peygamberin Allah katından getirdiklerini bilip ve bunları ikrar etmekten ibâret olduğunu ifade etmişlerdir.⁹⁴ Küfrü ise Allah'ı bilmemek, O'na boyun eğmemek, bir olduğunu kabul etmemek, kalple sevmemek, yalanlamak, inkar etmek, Resulünü hafife almak ve haramları helal saymak şeklinde tanımlamışlardır.⁹⁵

Mürcie günahın karşılığının cehennem olacağını savunmuş ve “Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer”⁹⁶ âyetini delil göstermiştir.

⁹⁰ Eş'arî, *age*, s., 132-133; Bağdâdî, *age*, s., 202, Şehristânî, *age*, I, 162-164 ; Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebziratü'l-Edille*, II, 421-430; İzutsu, *age*, s., 191.

⁹¹ Sönmez Kutlu, *İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Kitâbiyat, Ankara 2000, s., 17,18; İzutsu, *age*, s., 191.

⁹² Eş'arî, *age*, s., 132-133; Bağdâdî, *age*, s., 202-204, Şehristânî, *age*, I, 162, 164.

⁹³ Eş'arî, *age*, s., 140-141; Bağdâdî, *age*, s., 204-205; Şehristânî, *age*, I, 167.

⁹⁴ Eş'arî, *age*, s., 137-138; Bağdâdî, *age*, s., 205-206; Şehristânî, *age*, I, 167, 168.

⁹⁵ Eş'arî, *age*, s., 137, 138.

⁹⁶ el-Leyl 92/ 14-16; Adil Bebek, *age*, s., 150.

2. Sağîre (Küçük Günah)

Kur’ân-ı Kerîm’de kebâir lafzının hemen akabinde kullanılan “lemem ve seyye”⁹⁷ kavramlarını tefsir ve kelâm âlimleri tarafından küçük günahlar olarak yorumlamışlardır.⁹⁸ Hâriciler, büyük küçük hiçbir günah ayrımı yapmaksızın, günah işleyen herkesin kâfir olup ebedî azaba düçar olacağını ileri sürmüşlerdir.⁹⁹ Mu’tezile ise küçük günahları, kişinin sevabının günahlarından fazla olması şeklinde tanımlamış,¹⁰⁰ Mâtürîdi, küçük günahları, Allah ve Resulü tarafından dünyada cezası, ahirette ise azabı belirtilmeyen günahlar olarak tanımlamıştır.¹⁰¹

Küçük günahlar konusunda herhangi bir sayı zikretmeyen İslâm âlimleri Hz. Peygamber’den rivayet edilen hadisleri bu konuda delil olarak zikrederler. Bir hadiste Hz. Peygamber, “Ey Aişe, göze önemsiz gibi görünen günahlardan sakın! Çünkü bu günahlar için Allah tarafından gönderilmiş bir görevli vardır”¹⁰² buyurmuştur. Bir başka rivayette ise, “Küçük günahlar insanda bir araya gelince onu helak eder. Tıpkı çöl bir arazide bulunup da yanına kavmin işçileri gelen şu adamın hali gibi: O adam ve diğerleri çalı çırpı taşıyıp üst üste yığarlar ve bir yığın meydana getirirler. Derken yığını ateşe verirler ve (küçük küçük olan ama bir araya gelince kocaman bir yığın olan bu çalı çırpınının ateşiyle) o çölde bulunan bütün canlıları yok ederler” buyurmuştur.¹⁰³ Öyle anlaşılıyor ki hadislerde küçük günahların insan tabiatında oluşturduğu etkiler üzerinde durulmuştur. Çünkü, önemsiz görünmeleri sebebiyle küçük günahların işlenmesi insanlarda bir tabiat halini alır ve zamanla insanları daha kötülerini işlemeye sevk eder.¹⁰⁴

Harama bakmak, lanet etmek, bir müslüman kimseyi incitmek, evleri gözetlemek, üç günden fazla küs durmak, çok gülmek, erkeğin ipek elbise giymesi, kibirle yürümek, fasıklarla oturmak ve avret yerlerini açmak gibi küçük günahlarda¹⁰⁵ ısrar ve devam, insanı giderek günahı önemsememeye

⁹⁷ en-Necm 53/ 32.

⁹⁸ Bebek, *age*, s., 99.

⁹⁹ Mâtürîdi, *age*, s., 421-423.

¹⁰⁰ Kâdî Abdulcebbar, *Usûli’l-hamse*, s., 632.

¹⁰¹ Bebek, *age*, s., 99, 100.

¹⁰² İbn Mâce, “Zühd,” 29.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 402.

¹⁰⁴ Fahreddin er-Râzi, *et-Tefsiru’l-kebir*, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, Tahran ts., XXX, 94,95.

¹⁰⁵ İbn Nüceym, *Büyük ve Küçük Günahlar*, s., 91-128.

götürür ve zamanla günah işlemek alışkanlık halini alır.¹⁰⁶ Bu sebeptendir ki küçük günahlardan haz duymak, Allah'ın mühlet vermesi sonucu karşılığında herhangi bir ceza görmemek ve günahı işleyip bunu başkalarına anlatıp onları günaha teşvik etmek aşırı bir suç kabul edilmiştir.¹⁰⁷

III. KİŞİYİ GÜNAH İŞLEMeye SEVKEDEN FAKTÖRLER

1. Kişiyi Günah İşlemeye Götüren Dahili Faktörler

1.1 Nefs-i Emmâre

Nefs kelimesi Arapça'da can, kan, ruh,¹⁰⁸ su, ceset, hare, bir şeyin kendisi, azamet,¹⁰⁹ kendi, benlik¹¹⁰, kötü istek, kötülüğe meyil, insandaki maddi mânevî şeylere meyil anlamlarına gelmektedir.¹¹¹ Kur'ân-ı Kerîm'de değişik manalarda kullanılan nefis kelimesi, beşerî varlığın hem kendisine¹¹² hem de insanın kötü meyil ve arzularına işaret eder¹¹³ ki, bizi ilgilendiren yönü de burasıdır. Nefis, terim olarak pekçok anlamda kullanılmakla beraber, burada nefsin mertebelerinden sadece insanı günaha sevkeden nefis-i emmâre ve hevâ ele alınacaktır.

İnsandaki şehvet, gazap gibi arzu ve temayülleri gösteren nefis-i emmâre, bilhassa tasavvuf ilminin ana konuları arasındadır.¹¹⁴ Kur'ân-ı Kerîm, bu nefse itimat edilmeyeceğini açıkça dile getirir. Yûsuf kıssasında: “*Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğe emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan çok merhamet edendir*”¹¹⁵ mealindeki âyetinde Yüce Allah, Hz. Yusuf'un dilinden, nefis-i emmâre üzerinde durmuş ve ona itimat edilemeyeceğini açıkça belirtmiştir.

¹⁰⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, İstanbul, 1974, IV, 58-60.

¹⁰⁷ Gazzâlî, *age*, IV, 58-60.

¹⁰⁸el-İsfehânî, *age*, s., 501; İbn Manzûr, *age*, VI, 234.

¹⁰⁹ İbn Manzûr, *age*, VI, 234,

¹¹⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999, s., 50.

¹¹¹ Gazzâlî, *İhyâ*, III, 10, 11.

¹¹² Âl-i İmrân 3/ 54; Yûsuf 12/ 54; ez-Zâriyât 51/ 21

¹¹³el-En'âm 6/ 93; Kâf 50/ 16

¹¹⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, III, 10, 11.

¹¹⁵ Yûsuf 12/ 53.

Âyetlerde geçen nefis-i emmâreye bakıldığında nefis-i emmârenin insana dâima vesvese verdiği,¹¹⁶ nitekim Hz. Peygamber'in bir hadisinde "Senin en azgın düşmanın iki böğrünün arasındaki nefisidir"¹¹⁷ diye müminleri uyardığı anlaşılmaktadır. Tasavvuf ilminde ise nefsin kötülüklerinden kurtulmak için birtakım temrinler geliştirilmiştir. Pek çok özelliğe sahip olan nefsin zayıflık, cimrilik, şehvete düşkünlük ve cehalet gibi unsurları bütün insanlar üzerinde oldukça etkindir. Bu bağlamda nefis, insana dünyaya ait bazı işleri güzel gösterir.¹¹⁸ Hak ve hakikat apaçık ortadayken, insan bunlara riayet etmektense, nefsinin kendisine hoş gösterdiği şeyleri tercih eder.¹¹⁹ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de nefsin aşırı istek ve hırsından korunmaların felaha erecekleri de ifade edilir.¹²⁰

Ebû Tâlib el-Mekki'ye göre ise nefis, dikkat çeken bir özellik olarak kendini daima beğenir, kendine tapar, şımarık, gururlu ve kibirlidir. Mayasının toprak olması sebebiyle zayıf, çamurdan olması sebebiyle cimri ve balçıktan olmasıyla şehvetli, pişmiş topraktan olduğu için de çok cahildir.¹²¹ Nefis-i emmâre mertebesinde ise nefis, günah ve kötülük işlemeye hevesli olup ibadet ve hayırlı işlerden de ısrarla kaçır. Hile, desise, kurnazlık ve hainlikler vasıtasıyla insanı günah işlemeye sevkeder. Dolayısıyla nefsin bu tuzaklarından korunmak için onu kontrol altında tutmak gerekmektedir. Bunun da yolu ise uslandırıcı açlık, sabır ve riyazettir. Çünkü bir insanın çok yeyip içmesi, nefis kontrolünün sağlanamaması ve sabırsızlık onu daha da harekete geçirir.¹²²

Diğer yandan nefis-i emmâre, nefsin bir diğer farklı mertebesi olan "Rabbânî latife" ile daima bir çekişme içerisinde. Hayvanî nefis diğer nefisleri alt edip kişi üzerinde hakimiyet kurmak için daima uğraşır. Tasavvufî terminolojiyle belirtmek gerekirse latif bir cisim olan nefis-i emmâre atardamarlar vasıtasıyla vücudun her tarafında dolaşır. Bu nefis aynı za-

¹¹⁶ Kâf 50/ 16.

¹¹⁷ Gazzâlî, *Ihyâ*, III, 11.

¹¹⁸ Tâhâ 20/ 96.

¹¹⁹ en-Necm 53/ 23; Mâtürîdî, *age*, s., 130; Ramazan Biçer, "Mâtürîdî'ye Göre Hidayete Engel Olan Beşeri Zaaflar Ve Tezahürleri," *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2004, VIII/I, 45.

¹²⁰ et-Teğâbün 64/ 16.

¹²¹ Ebû Tâlib el-Mekki, *Kût'u'l-kulûb*, (çev. Muharrem Tan), İz Yay., İstanbul 1999, s., 296.

¹²² Süleyman Uludağ, "Nefis" *DİA*, İsam Yay., İstanbul 2006, XXXII, 527.

manda insanî nefsin bineği, taşıyıcısı, kötü his ve davranışların da kaynağıdır. Bir insan bu hayvanî nefsi kontrol altında tuttuğu müddetçe iyilik ve güzelliklere yakın olurken, kontrol altında tutamadığı zaman da kötülüklerle düşmektedir. Dolayısıyla hayvanî nefis, kişiyi pekçok olumsuzluklara düşürürken insanî nefis ise insanı arındırır ve yükseltir. Hayvanî nefis(nefs-i emmâre) devamlı kötülüğü emrederken, buna karşılık insanî nefis ise bunun yaptıklarını kınar.¹²³

1.2 Hevâ

Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde durduğu ve kendisine uyulmasını tasvip etmediği diğer bir fenomen de "hevâ" dır. Hevâ, Kur'ân'da içinde yer aldığı âyetlerin tamamında nefsin tüm kötü istek ve arzularının ifadesi olarak sunulmuş; iki yerde Allah'tan gelen ilmi, yani Kur'ân-ı Kerîm ve onun düsturlarını benimsememe, Resulullah'a ittiba etmeme ve kişinin kendi görüş ve düşüncelerine göre hareket etmesi anlamında kullanılmıştır.¹²⁴ Ayrıca muhtelif âyetlerde Allah'ın âyetlerini yalanlayıp kendi düşüncelerini ortaya koyma, ahirete inanmama ve Allah'a şirk koşmanın kaynağı¹²⁵, keyfe göre hareket etme¹²⁶, dünyayı ebedî imiş gibi zannedip sonsuz bir hayat arzusuyla yaşama,¹²⁷ ilâhî emirler geldiği halde şeytanın insanoğlunu bunlardan uzak tutmaya çalışması,¹²⁸ haksız hüküm vererek zulmetme,¹²⁹ hakkı terk edip sahte ilahlara tabi olma arzusu vb.¹³⁰ olarak ifade edilen hevâ, en olumsuz tezahürü içinde, insanın kendisini Rab yerine koyup salt kendi istek ve arzularına göre hareket etmesidir.¹³¹

Hevânın en kötüsü, kişinin şahsî istek ve arzularını kendisine ilâh olarak seçmesidir.¹³² Bu konuyla ilgili olarak bir hadiste "Allah katında günahların

¹²³ Uludağ, "agm", XXXII, 527.

¹²⁴ el-Bakara 2/ 145; er-Rûm 30/ 29; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, s., 16; Kılıç, *age*, s., 254.

¹²⁵ el-En'âm 6/ 150; Âlûsî, *Rûhu'l-meâni*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1997, IX, 78.

¹²⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *age*, III, 542.

¹²⁷ el-A'râf 7/ 176.

¹²⁸ el-En'âm 6/ 71.

¹²⁹ Sâd 38/ 26.

¹³⁰ en-Necm 53/ 23.

¹³¹ Kılıç, *age*, s., 264.

¹³² el-Câsiye 45/ 23.

en büyüğü, şu gök kubbe altında kendisine tâbi olunan hevâdir”¹³³ denilmiştir. Dolayısıyla burada hevâ insanın mabudu haline gelmektedir. Çünkü insanın, Allah’ın istek ve iradesine göre davranması gerekirken içinde putlaştırdığı kendi istek ve arzularına göre hareket etmekte ve bu nedenle ki hevâ şiddetle kınanmaktadır.

1.3. Dünya Hayatı’nın Ebediliği Düşüncesi

Bu hayatın ebedî olduğu düşüncesi, Kur’ânî öğretinin temel ögesi olan “ahiret inancı”nın tam karşısında yer almaktadır. Bir insanın ahireti bırakıp da bu kısacık dünya hayatına perestiş etmesi, kişinin tercihini zaman ve mekan olarak yanlış yerde kullanması olarak da ifade edilebilir. İnsanın bu seçimi, hayatın asıl safhası olan ahiret hayatını düşünmemesi,¹³⁴ bazı güzelliklere kanıp bu dünyayı tercih etmesi, ebedî kalacağı zannına kapılıp öteyi hiç aklına getirmemesi¹³⁵ bir bakıma insanın burada yaşadığı zevk ve güzelliklerin peşine takılıp bu halin devamlılığını istemesi yönünde olmuştur. Bu dünyada ebedî olarak yaşama ümidiyle onu ahirete tercih eden¹³⁶ insan, böylesi durumlarda bazen yılanın derisini atması gibi, dini bir tarafa atıp sadece dünyaya iltifat etmektedir.¹³⁷

Kur’an-ı Kerim’de para pul biriktirip “saydıkça saymaktadır” diyerek bu malın kendisini ebediyete, ölümsüzlüğe kavuşturacağına inananlardan bahsedilir.¹³⁸ Böyle bu durum insanı, aynı zamanda bencil, katı, merhametsiz ve aşırı tüketim sahibi yapar,¹³⁹ Âd kavminden bahsedilirken Hüd Peygamber’in onları Hakk’a ve hidayete çağırmasından, onca ümit ve heyecanlara rağmen büyük yapıların ve abidelerin onları ölümsüz ve ebedî kılamayacağından söz edilir.¹⁴⁰

¹³³ İbn Kayyım, *el-Cevziyye, İğâsetü'l-lehfân min mesâyidiş-şeytân*, (nşr. Muhammed Hamid Fâkî), Dâru'l-ma'rife, Beyrut h. 751, II, 148; Kılıç, *age*, s., 254.

¹³⁴ *el-En'âm* 6/ 29; Kılıç, *age*, s., 259.

¹³⁵ *el-Bakara* 2/ 95,96.

¹³⁶ *el-Mürselât* 77/ 176.

¹³⁷ Kurtûbî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an'il-Kerim*, Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1967, VII, 319- 321; Kılıç, *age*, s., 259.

¹³⁸ *el-Hümeze* 104/ 3; Âlûsî, *age*, XXX, 414, 415.

¹³⁹ Fazlur Rahman, *age*, s., 79.

¹⁴⁰ *eş-Şuarâ* 26/ 129; Kurtûbî, *age*, III, 124.

Gerçekten de ötelere müteveccih olarak yaratılan, fani ve mümkün varlık olan, ahirette ebedî kalacağı duygusunu bir nüve olarak bu dünyada taşıyan insan için ebedî yaşama isteği çok tabii ve cazip bir gerçektir. Nitekim Kur’ân’ın ifadesiyle Hz. Âdem ve Hz. Havvâ da şeytanın kışkırtmasına kapılarak ebedî bir hayata sahip olacakları, meleklerin muttasıf olduğu sıfatlarla vasıflanacakları düşüncesiyle yasak ağacın meyvesinden yemiştirler.¹⁴¹ Bu nokteden dolayı Tâhâ suresinde o ağaçtan “ebedî hayat ağacı” ve “sonsuz mülk” olarak bahsedilmiştir.¹⁴² İşte insan basiretsiz olursa uzak geleceğini göremez ve yakın geleceği içeren dünyaya yatırımlar yapar, dünya hayatındaki yaşamını kendi heveslerine göre şekillendirir. Dünya yurduna ebedî kalacakmışçasına yatırım yapar. Bu yatırımları yaparken de Allah’ın emir ve yasaklarını göz ardı eder ve sonunda günaha girer.

1.4. İnsanın Hassas Psikolojik ve Biyolojik Yapıda Olması

İnsanı günaha sevk eden dahilî faktörlerden biri de onun hassas bir psikolojik ve biyolojik yapıda oluşudur. Onda görülen günah zafiyetinin kaynağı ise tamamen kendi tabii durumundan kaynaklanmaktadır.¹⁴³

Kur’ân-ı Kerim’de pek çok yerde insanın pek zayıf karakterde yaratıldığı,¹⁴⁴ dünyalık zevklerden tat ve lezzet duyacağı ve özellikle kadınlara (cinsellik) karşı zaafı ısrarla vurgulanmaktadır. “*Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar, ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi...*”¹⁴⁵ derken, insanın zaaf duyduğu şeyler sıralanmıştır. Kur’ân bu zaafiyeti sürekli ve farklı şekillerde ele almaktadır. İnsanın gururu, ümitsizliği ve şevkinin kırılması hep bu zaafiyetten kaynaklanmaktadır.¹⁴⁶ Ayrıca insanın mahiyetindeki dayanıksızlığı, zaafiyeti ve zihin darlığını anlatmak için “cıvık çamur” (lâzib) ibâresi kullanılmış ve yaptıklarının neticelerini hesap etmede çok aceleci¹⁴⁷ ve telaşlı olduğu belirtilerek beşerin acüliyet yanına dikkat çekilmiştir. Söz konusu âyette Arapça’daki

¹⁴¹ el-A’râf 7/ 20.

¹⁴² Tâhâ 20/ 120; Kılıç, *age*, s., 261, 262.

¹⁴³ Mâtürîdî, *age*, s., 130. Ayrıca bkz. Ramazan Biçer, “agm” VIII, I, 49.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/ 28.

¹⁴⁵ Âli İmrân 3/ 14; Kurtûbî, *age*, V, 149.

¹⁴⁶ Fazlur Rahman, *age*, s., 63, 80.

¹⁴⁷ el-Enbiyâ 21/ 37; Âlûsî, *age*, XVI, 72, 73.

“faûl” vezninden ism-i fail olan “acûl” kelimesi kullanılmıştır ki, bu kelime dil bilgisi açısından mübalağa ifade etmektedir. Yani insanın potansiyelinde aceleciliğin mevcudiyeti ve onun çok sabırsız olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla insan peşin olan şeyleri arzu eder¹⁴⁸. Bu nedenle vakti ve zamanı gelmeyen nimetlere hemen ulaşmayı hatta ahiret nimetlerini bile dünyadayken tatmayı ister. Bir başka âyette; “*İnsan hayra dua eder gibi şerre dua eder. İnsan çok acelecidir*”¹⁴⁹ buyurulmakta ve bazen onun, iyiyi kötüyü birbirinden ayıramayacak kadar sabırsız davrandığı; bu aceleciliğinden dolayı da kimi zaman dünyayı ahirete tercih ettiği vurgulanmaktadır.¹⁵⁰

Ancak insanın aceleciliğini değişmez bir vasıf olarak anlamamak gerekir. Zira Yüce Allah, nefisini yüceltmemeyi, nefisle mücadele etmeyi, insanın mahiyetindeki benlik, şehvet, öfke, inat ve hırs gibi boşlukların terbiye ile ebediliğe ve uhreviliğe dönüştürülmesini salık vermektedir.¹⁵¹ Bu emre de en güzel peygamberler ve onlara ittiba edenler uymuşlardır.¹⁵²

Meâric suresinde (70/9-21) “*Şüphesiz insan çok hırslı ve sabırsız olarak yaratılmıştır....*” mealindeki ayette geçen “helû” sözcüğü insanın sabırsızlığına ve hırslı oluşuna, işaret etmektedir. Şüphesiz insandaki bu durum Allah’ın yaratmasıyla meydana gelmiştir. Ve insanın bu durumu değiştirmesi mümkün değildir. Ancak buradaki temel ruh halinin değişmemesine karşın, onu kontrol altında tutmak insanın seçimi dahilindedir.¹⁵³ İnsan, başına bir musibet geldiğinde karamsarlık içine düşer, ümitsiz olur ve sızlanmaya başlar. Eğer felaha ulaşır sıhhati de yerindeyse hayırdan uzaklaşır, cimrileşir, başkalarını düşünmez, umursamaz olur. O zaman yalnız başına mutlu yaşamayı tercih eder, kendi gücünün kendisi için yeterli olduğunu zanneder.¹⁵⁴ Hatta bu ruh yapısının etkisiyle yaratıcısına karşı apaçık bir düşman bile kesilen insan¹⁵⁵ aciz ve zayıf düşüğünde ise iki

¹⁴⁸ el-Kıyâme 75/20, 21.

¹⁴⁹ el-İsrâ 17/ 11.

¹⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. Fazlur Rahman, *age*, s., 61, 62.

¹⁵¹ Râzî, *age*, XXX, 128, 129.

¹⁵² Kılıç, *age*, s., 268.

¹⁵³ Râzî, *age*, XXX, 129; Elmalılı Hamdi Yazır, *age*, VIII, 339.

¹⁵⁴ Râzî, *age*, XXX, 128; Fazlur Rahman, *age*, s., 62.

¹⁵⁵ en-Nahl 16/ 4.

büklüm olur ve uzun uzun dualar yapar.¹⁵⁶ Bazen zayıf yapısının gereği olarak ümidini ve gücünü yitirir¹⁵⁷ Allah'ın rahmetine erdiği kimi zaman O'nun âyetleriyle alay eder,¹⁵⁸ Rabbine karşı nankörlük yapar¹⁵⁹ şımarır, haddi aşar¹⁶⁰ bazen dünya malına güvenerek kıyamet gününün varlığını dahi inkar edebilir.¹⁶¹

İnsanın zayıf ruh halini anlatan diğer bir kelime de Kur'ân'da geçen "mütrafın" dir¹⁶². Varlık içinde yüzmek anlamına gelen bu kelime, Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın nimetlerinin insanı şımartması, tuğyana ve azgınlığa düşürmesi anlamında kullanılmış ve böyle insanların sıfatı olarak gösterilmiştir.¹⁶³ Çünkü nimet içerisinde yaşayan insan, barış, refah ve güç elde etmeye çalışırken bu durumlarda Allah'ı unuttur ve pekçok sapıklık, ahlakî hastalıklar, bozulma ve çöküş süreciyle karşı karşıya kalır.¹⁶⁴

2. Kişiyi Günah İşlemeye Götüren Haricî Faktörler

2.1. Dünya Hayatının Cazibesi ve Dünyanın İmtihan Yeri Olması

Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen insanın kemale ermesine mani olarak sayılan saiklerden bir tanesi de kişinin kendisini dünya hayatının güzelliklerine kaptırması ve maddî-mânevî duygularını dünya sevgisi hesabına kullanmasıdır. Kur'ân, insanı daima kul olma şuurunda tutmak için dünya ve ahiret tezini beraber işlemiştir.¹⁶⁵

Dünya hayatı, ahiret hayatı ile mukayese edildiğinde geçici bir vasıta; İbn Abbas'ın ifadesiyle bir yolcunun azığı gibidir.¹⁶⁶ Azık ibâresiyle dünya hayatının ahiret hayatı karşısında çok geçici ve basit olduğu belirtilmiştir. İnsanlar için çok değerli görülen mallar ve evlatlar ancak bu dünya hayatının süsüdür. Salih amellerin ise Allah katında sevap ve gaye için daha

¹⁵⁶ el-A'râf 7/ 94,95,138; Yûnus 10/ 12; en-Nahl 16/ 53; el-İsrâ 17/ 66,67; el-Ankebût 29/ 65,66; er-Rûm 30/ 33; ez-Zümer 39/ 8; Fussilet 41/ 51.

¹⁵⁷ Fussilet 41/ 49.

¹⁵⁸ Yûnus 10/ 21.

¹⁵⁹ en-Nahl 16/ 112; el-İsrâ 17/ 67; eş-Şûrâ 42/ 48.

¹⁶⁰ el-Kasas 28/ 58; er-Rûm 30/ 36; es-Sebe' 34/ 15-19.

¹⁶¹ Fussilet 41/ 51; Âlûsî, *age*, XXV, 6-8; Kılıç, *age*, s., 269; Fazlur Rahman, *age*, s., 63.

¹⁶² el-İsrâ 17/ 16.

¹⁶³ Kılıç, *age*, s., 270.

¹⁶⁴ Fazlur Rahman, *age*, s., 103.

¹⁶⁵ el-Kasas 28/ 77.

¹⁶⁶ Kurtûbî, *age*, IX, 314.

hayırlı olduğu bildirilmektedir.¹⁶⁷ Allah'ın mükafat ve rızası en güzel mutluluktur.¹⁶⁸ Sürekli yenilenen nimetlerle mücezzeh olan bu dünya hayatı hakikatte geçicidir; Rabbinin indinde bulunan ahiret hayatı ise Allah'ın yasaklarından çekinenler, sakınanlar ve ahirete müteveccih yaşayanlar içindir.¹⁶⁹

Konuyla alakalı olarak Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de "Mallar ve oğullar dünya hayatının süsüdür"¹⁷⁰ diye bildirirken, başka bir ayette "Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükafat vardır".¹⁷¹ Dolayısıyla bir kişinin malları ve evlatları sırf bir fitne ve imtihandır. Kişiyi kendine meftun edip, başını günahlara ve belalara sokar."¹⁷² Yine konuyla alakalı olarak Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de, "...Mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihandır. Allah katında ise büyük mükafat vardır"¹⁷³ diye buyrulmuştur. Ayetlerde zikredildiği gibi insanın en yakın olan eşleri ve evlatları tarafından başının belalara girebileceği ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Onun için dünyaya dünyalık cihetiyle bakılması tavsiye edilmiş ve ona aşırı ilgi duymak yerilmiştir.

Bunun yanında Hz. Peygamber'in Abdullah b. Mesud'dan rivayet edilen bir hadiste anlatıldığına göre "Hz. Peygamber, bir hasırın üzerine uzanmıştı. Kalktığına gördük ki, hasır cildinde izler yapmış. Dedim ki; Ya Rasulallah, anam babam sana feda olsun, ne olur bize izin versen de bu hasırın üzerine seni onun sertliğinden koruyacak bir şey sersek. Bunun üzerine Resulallah şöyle buyurdular: "Benim dünya ile ne alakam var? Dünya karşısında benim durumum bir ağacın altına uzanıp biraz dinlendikten sonra orayı terk eden bir yolcununki gibidir".¹⁷⁵ Böylece ahiret hayatının dünya hayatından daha üstün olduğunu ifade etmişlerdir. Duhâ

¹⁶⁷ el-Kehf 18/ 46.

¹⁶⁸ el-Kasas 28/ 65.

¹⁶⁹ Bu konuda âyetler için bkz. ez-Zuhruf 43/ 34, 35.

¹⁷⁰ el-İsrâ 18/46.

¹⁷¹ el-Enfâl 8/28.

¹⁷² Elmalılı, *age*, IV, 221.

¹⁷³ et-Teğâbün 64/ 14, 15.

¹⁷⁴ Elmalılı, *age*, VIII, 94, 95.

¹⁷⁵ İbn Mâce, "Zühd," 3.

suresinde yer alan “*Muhakkak ki ahiret senin için dünyadan daha hayırlıdır*”¹⁷⁶ ayeti Allah Resulünü tasdik eder mahiyettedir.

Başka bir hadiste de, “...eğer Allah katında dünyanın değeri bir sivrisineğin kanadına eş olsaydı, kâfire oradan bir damla su bile içirmezdi”¹⁷⁷ buyrulurken, dünyanın Allah indindeki değeri ifade edilmiştir.

Bir âyette de dünya hayatı, dünyalık cihetiyle geçici bir heves üzerine kurulu oyuna benzetilmiştir. “*Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir.*”¹⁷⁸ Hayatı bu şeylere hasretmekse, inançsızların ve iki yüzlülerin tavrıdır. Çünkü müminin ömrü ahirete yönelik iyi amellerle dolu olduğu için, onun yaşama amacı oyun ve eğlence olamaz.¹⁷⁹

Dünya hayatının ne kadar kısa ve gelip geçici olduğu ise, “...dünya hayatı bir yağmurun haline benzer ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur”¹⁸⁰ ayetiyle ifade edilmiştir.

Âl-i İmrân ve Hadîd surelerinde çoklukla övünme ve gururlanmanın aldatici bir meta olduğu,¹⁸¹ dünyanın kâfirleri aldattığı,¹⁸² ahiret gününe inanmayarak dünya hayatıyla yetinenlerin sonununsa cehennem olduğu bildirilmiştir. Buna karşı insanlar “*Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın*”¹⁸³ âyetiyle uyarılmaktadır.

2.2. Şeytanın Tahrıkları

İnsanın günaha düşmesinin sebeplerinden biri de şeytandır.¹⁸⁴ İblis’in şeytan olarak adlandırılması, Hz. Âdem’e secde etmeyi reddettikten sonra cennetten kovulması ve lanetlenmesiyle başlar.¹⁸⁵ Şeytan ölümün olmaya-

¹⁷⁶ ed-Duhâ 93/ 4.

¹⁷⁷ İbn Mâce, “Zühd,” 3.

¹⁷⁸ el-En’âm 6/ 32, 70; el-A’râf 7/ 51.

¹⁷⁹ Kurtûbî, *age*, VI/ 415.

¹⁸⁰ el-Hadîd 57/ 20.

¹⁸¹ Âl-i İmrân 3/ 185; Hadîd 57/20.

¹⁸² el-En’âm 6/ 70; el-A’râf 7/ 50,51; İbrâhim 14/ 3; es-Secde 45/ 35.

¹⁸³ Lukmân 31/ 33.

¹⁸⁴ Mâtürîdî, *age*, s., 15.

¹⁸⁵ el-A’râf 7/ 11-13; el-Hicr 15/ 33, 34; el-İsrâ 17/ 61; Sâd 38/ 78; Fazlur Rahman, *age*, s., 51.

çağı ba's gününe kadar Allah'tan mühlet istemiş,¹⁸⁶ sura ilk üfürüleceği kıyametin kopma vaktine kadar kendisine mühlet verilmiştir. Bu dileği yerine geldikten sonra bu süre zarfında insanları istila edeceği,¹⁸⁷ insana karşı bir güç olacağı ve onu doğal yolu olan doğru yoldan kötü yollara saptıracağı,¹⁸⁸ belli bir kısmını peşine takıp azdıracacağı, insanı yaratılış gayesinden farklı mecraya sürükleyeceği,¹⁸⁹ insanlara sağından solundan, önünden ve arkasından yaklaşp onları delalete düşüreceği,¹⁹⁰ ancak ihlusa erdirilmiş kullar şaşkırtmayacağı bildirilmiştir.¹⁹¹ Çünkü inananlar ve irade sahibi insanlar, bu desiselere karşı koyabilecek bir güçtedir ve şeytanın gücü onlara yetmez.¹⁹²

Şeytanın faaliyeti temel olarak bir kimseyi şaşkırtmak ve geçici olarak onun basiretini bulandırmaktır. Onun için hiçbir insan şeytanın dokunmasından tamamen emin olmamakla birlikte her an teyakkuza ve şeytana karşı uyanık olunmak zorundadır.¹⁹³ Şeytanın pençeleri aslında tek başına güçlü değildir. Şeytanı güçlü yapan şey insanın irade zayıflığı, ahlâki cesaretinin olmayışı ve gereken takvanın bulunmayışıdır.¹⁹⁴ Şeytan çoğunlukla bu işi; bâtılı, çirkini, haramı vb. şeyleri hoş göstermek¹⁹⁵ ve bazen de açıkça kışkırtmak ve tahrik etmek sûretiyle yapmaktadır.¹⁹⁶ Bunları yaparken de dünyanın zinetinden güç almaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de şeytanın iğvasını ifade eden kelimeler; "hemezât", "hutuvât", "vesvâs" ve "hannâs"tır. Hemazât, açıkça şeytana nispet edilmiş olup iyilik yerine kötülük yapmaya ve bu yöndeki vesvese ve fısıltılara işaret eder.¹⁹⁷ Hutuvât ise adımlar anlamına gelmekle birlikte şeytanın kötü fiillerini, izini, kısacası şeytanın yolunu takip etmek anlamında kullanılmış-

¹⁸⁶ el-A'râf 7/ 14; Sâd 38/ 79.

¹⁸⁷ el-İsrâ 17/ 62.

¹⁸⁸ Fazlur Rahman, *age*, s., 51.

¹⁸⁹ en-Nisâ 4/ 118,119; Ramazan, Biçer, "agm", 45.

¹⁹⁰ el-A'râf 7/ 16,17; Fazlur Rahman, *age*, s., 52.

¹⁹¹ el-Hicr 15/ 40; Sad 38/ 83.

¹⁹² Fazlur Rahman, *age*, s., 52.

¹⁹³ el-Hicr 14/41; en-Nahl 16/99; Fazlur Rahman, *age*, s., 191.

¹⁹⁴ Fazlur Rahman, *age*, s., 191.

¹⁹⁵ el-En'âm 6/ 43; el-Hicr 15/ 39; en-Neml 27/ 24; el-Ankebût 29/ 38.

¹⁹⁶ Meryem 19/ 83.

¹⁹⁷ el-Mü'minûn 23/ 97.

tır.¹⁹⁸ Şeytanın insanın kalbine koyduğu önemsiz ve faydasız şeyler vardır ki bunlara da “vesvese” denir. Vesvese lügatte, yavaş fısıltı, fiskos etmek, gizli ve kısık sesle konuşmak¹⁹⁹, şeytanî fısıltı, avcı ve köpeklerin av için yavaş ve sessiz hareketleri²⁰⁰ anlamlarına gelmektedir. Vesvâs kelimesi “lam” harfi-criyle şeytan için isim olarak kullanılmaktadır. Çünkü şeytanın işi sanatı ve vazifesi inanları sinsice azdırmasıdır.²⁰¹ Ebû Hayyân da “el-vesvâs”ın şeytanın ismi olduğunu, bununla beraber insanın içindeki birtakım kuruntu ve nefsin kötü arzularına da vesvese denildiğini söylemiştir.²⁰² Şeytan için kullanılan bir diğer sıfat da “hannâs”dır. Hannâs, hunus eden yani Allah’ı anmaktan uzak duran kimse demektir. Adı geçen kelime için Ebû Hayyân, “izi üzere geri dönen ve zaman zaman gizli hareket edendir” manasını vermiştir.²⁰³ Elmalılı sinsi,²⁰⁴ Zemahşerî de geri kalma olarak tefsir etmişlerdir.²⁰⁵

İmam Gazzâlî, şeytanın vesveseler vasıtasıyla kalbe musallat olmasından bahsetmiş,²⁰⁶ “şeytan”ı meleğin; “vesvese”yi ilhamın; “hızlan”ı da tevfidin karşısına koyarak bu ikili duruma, “*Her şeyden çift çift yarattık*”²⁰⁷ âyetini delil olarak göstermiştir. Ona göre bütün varlıklar birbirleriyle ilişkili ikili bir yapıya sahiptir. İnsanın kalbi melek ile şeytan arasında daima çekiştirilir durur. Kalb, kuvve-i sheviyye ve gazabiyye’nin arzularına uyduğu zaman şeytanın tesirine girer; aksine arzu ve hevesleriyle mücadele eder meleklerin ahlakıyla ahlaklanırsa işte o zaman kalbi, meleklerin karargahı olur.²⁰⁸

İnsanın, şeytan ile melek arasında kalışı Hz. Peygamber’in; “Kalpte iki his vardır: birisi melekten olup hayır ile va’adde bulunma, Hakk’ı tasdik etmedir. Kim bunu hissederse, onun Allah’tan olduğunu bilsin ve Allah’a hamd etsin. İkincisi düşmandan olup şer va’adlerde bulunma, Hakk’ı

¹⁹⁸ el-Bakara 2/ 168, 208; el-En’âm 6/142; en-Nûr 24/ 21.

¹⁹⁹ el-İsfehânî, *age*, s., 522.

²⁰⁰ Firûzâbâdî, *el-Kamûsu’l-muhît*, Müessesü’r-risâle, Beyrut 1987, s.,748.

²⁰¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, Mustafa’l-babeyî’l-halebî, Mısır 1966, IV, 302.

²⁰² Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-muhît*, Dâru’l-fikr, Beyrut 1983, VIII, 532.

²⁰³ Ebû Hayyân, *age*, VIII, 532.

²⁰⁴ Elmalılı, *age*, X, 178, 188.

²⁰⁵ Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 302, 303.

²⁰⁶ Gazzâlî, *age*, III, 33.

²⁰⁷ ez-Zâriyât 51/ 49.

²⁰⁸ Gazzâlî, *age*, II, 32-34.

tekzip etme ve hayırdan nehyetmedir. Bu hissi de kim duyarsa şeytandan Allah'a sığınsın"²⁰⁹ anlamındaki hadis buna işaret etmektedir.

Hz. Âdem'in şahsında Allah'a secde etmekten ictinab eden şeytan, kalp tefekkürü, niyet ve düşünce üzerinde farklı tesirlere sahiptir. Nitekim bir hadiste "şeytan insanın içinde kendi öz kanı gibi dolaşır"²¹⁰ buyrulmuştur. Bu hadisi, Gazzâlî, *İhyâ'*da, "Şeytanın hakimiyeti insanın kanına ve etine nüfuz etmiş, insanın kalbini dört bir taraftan kuşatmıştır"²¹¹ şeklinde yorumlamıştır. Şeytanın bu tasallutunun bütün insanlara şamil olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmiştir.²¹² Ancak şeytanın bu tasallutuna rağmen Allah'ın "seçkin kullarına" hiçbir nüfuzu olmayacaktır²¹³.

İslâm inancında günahattan korunma ve arınma yolları ise dünyada ve ahirette olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Günahattan dünyada kurtulma yollarını, başta istiâze olmak üzere kişinin kendisini daima murakabe altında tutması, kişinin tövbe etmesi, meleklerin duası ve günahların Allah tarafından örtülmesi oluştururken ahirette kurtulma yollarını ise Allah'ın affı, şefaet ve günahların cezasını çekme oluşturmaktadır.

SONUÇ

Dinler, insanlara dünyada huzurlu ve mutlu bir hayatın yolunu gösterirken, ahirette de kurtuluş vaad etmektedirler. Genel anlamda din iki yapıdan oluşmuştur. Bunlar inanç konularından oluşan "usûlu'd-dîn" ile pratik kısmını teşkil eden "furûu'd-dîn"dir. Kelam ilminin ana konularını oluşturan usûlu'd-din içerisinde "günah" kavramı önemli bir yer teşkil eder. Daha çok iman-amel ilişkisinin bir ürünü olan günah, insanın olumsuz yönünü ifade etmekte ve bütün dinlerde yer almaktadır.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet, beşer olarak ilk günahı Hz. Âdem'in işlediğini kabul etse de bunun mahiyeti ve yorumlanması konusunda aralarında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Yahûdilikte Hz. Âdem, ilk günahı işleyerek Aden cennetindeki yerini kaybetmiş, mevcut sıkıntılı

²⁰⁹ Tirmizî, "Tefsîr," 2/ 35.

²¹⁰ Müslim, "Selâm," 23-25.

²¹¹ Gazzâlî, *age*, III, 33.

²¹² el-Hacc 22/ 52

²¹³ el-Hıcr 15/42; İsrâ 17/65.

ve meşakkatli dünya hayatına maruz kalmıştır. Hz.Âdem, günah işlemesiyle, nesline kötü örnek olmuş ve onun nesli günah işlemeye meyilli hale gelmiştir. Hıristiyanlıkta ise bu ilk günah, sadece Hz. Âdem’le sınırlı kalmamış, atası olduğu bütün insan nesline de sirayet etmiştir.

İslâmiyet de ilk günahın varlığını ve Hz. Âdem tarafından işlediğini onaylamış, bunun sadece Hz. Âdem’i etkilediğini ifade etmiş, ancak tövbesi sonucu onun affedildiğini belirtmiştir. Hz. Âdem’in çocuklarına gelince, onlar zaten bu dünyaya tertemiz olarak geldikleri gibi daha sonra vukua gelen her hangi bir kirlilikten dolayı da, sorumlulukları kendilerine aittir. Çünkü İslâm’a göre hiçbir nefis diğzerinin günahını yüklenemez, zira buna göre sorumlulukta ferdîyet esastır

Diğzer yandan İslâm Kelâmında günah daha çok kebâir ve sağâir şeklinde ele alınmıştır. Bunda, Hz. Osman’ın şehit edilmesiyle birlikte ortaya çıkan kargaşalıklar ve halife seçimi etrafında cereyan eden savaşlar büyük rol oynamıştır. Çünkü Hz. Ali ve Hz. Muaviye arasında cereyan eden savaşlarda ölen ve öldürenlerin hepsi Müslümandır. Sıffin savaşında tarafların tahkim hadisesini Allah’ın kitabına göre gerçekleştirmemiş olduğunu savunan Hâricîler bu bağlamda kendilerinin bu gruplardan ayrıldıklarını öne sürüp her iki grubun da kafir olduğunu öne sürmüştür. Mürcie ise Hâricî görüşün tam karşısında yer almış, imandan sonra işlenen herhangi bir günahın imana zarar vermeyeceğini söyleyip tarafların her birini mümin dairesinde kabul etmiştir. Mu’tezile ise mürtekibi’l-kebire’ye farklı bir yorum getirmiş, onlar el-menzile beyne’l-menzileyn yani mümin ile kafir arasında bir konumda olduğu ileri sürmüştür. Ehl-i sünnet ise imanı, “kalp ile tasdik ve dil ile ikrar” şeklinde tanımını yapmış ve şirkin dışında bütün günahların kişiyi bu dünyada had cezası ve ve ahirette de azaba maruz bıraksa da imandan çıkarmacağını ileri sürmüşlerdir. Bunun yanında İslâm Kelâmında kişiyi günah işlemeye sevkeden faktörler dahilî ve haricî olmak üzere ikiye ayrılırken gûnahtan arınma yolları da dünyada ve ahirette olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Kısaca ifade edilmesi gerekirse Ehl-i Sünnet itikadına göre günahlar büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İkiye ayrılan bu günahların büyüklüğü konusunda ulema ihtilaf etmişlerdir. Bazı alimler Kur’ân’da büyük günah olarak sadece şirkin bahdedilmesinden dolayı günahın bir

olduğunu söylerlerken, bazıları Kur'ân'ın yanında hadisleri de delil göstererek üç, yedi ve okuz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuda müstakil eser kaleme alan müellifler ise onlarca hatta yüzlerce büyük günahın olduğunu eserlerinde belirtmişlerdir. İslâm kelâm ve literatüründe ise kebâir denilince akla hemen yedi büyük günah gelmektedir.

Büyük günahların sayısının Kur'ân ve Sünnette böyle müphem bırakılmasının sebep ve hikmeti kişilerin her türlü günah ve şüpheli şeylerden uzak durması içindir. Eğer kebâir'in adedi açıklansa idi kebâirden uzak durulur seğâirin affeddileceği bilindiği için çokça işlenirdi. Onun için Allah kebâirin nelerden olduğunu bildirmedi ki insanlar işlediği her günahı kebâirden zannetsin ve bu konuda çok titiz davransınlar. Şu halde kebâirin açıkça ifade edilmemesi kulların masivadan uzak tutulması için büyük bir lütuftur.